

ENEOLITICKÉ ANTROPOLOGICKÉ A ARCHEOZOOLOGICKÉ NÁLEZY Z PEZINKA-TEHELNE

ALENA ŠEFČÁKOVÁ

V eneolitickej (bolerázska skupina) zásobnej jame v tehelni v Pezinku sa našli okrem iného zaujímavé ľudské odtlačky prstov v hline a nevelké množstvo zvieracích osteologických nálezov.

Antropologické nálezy

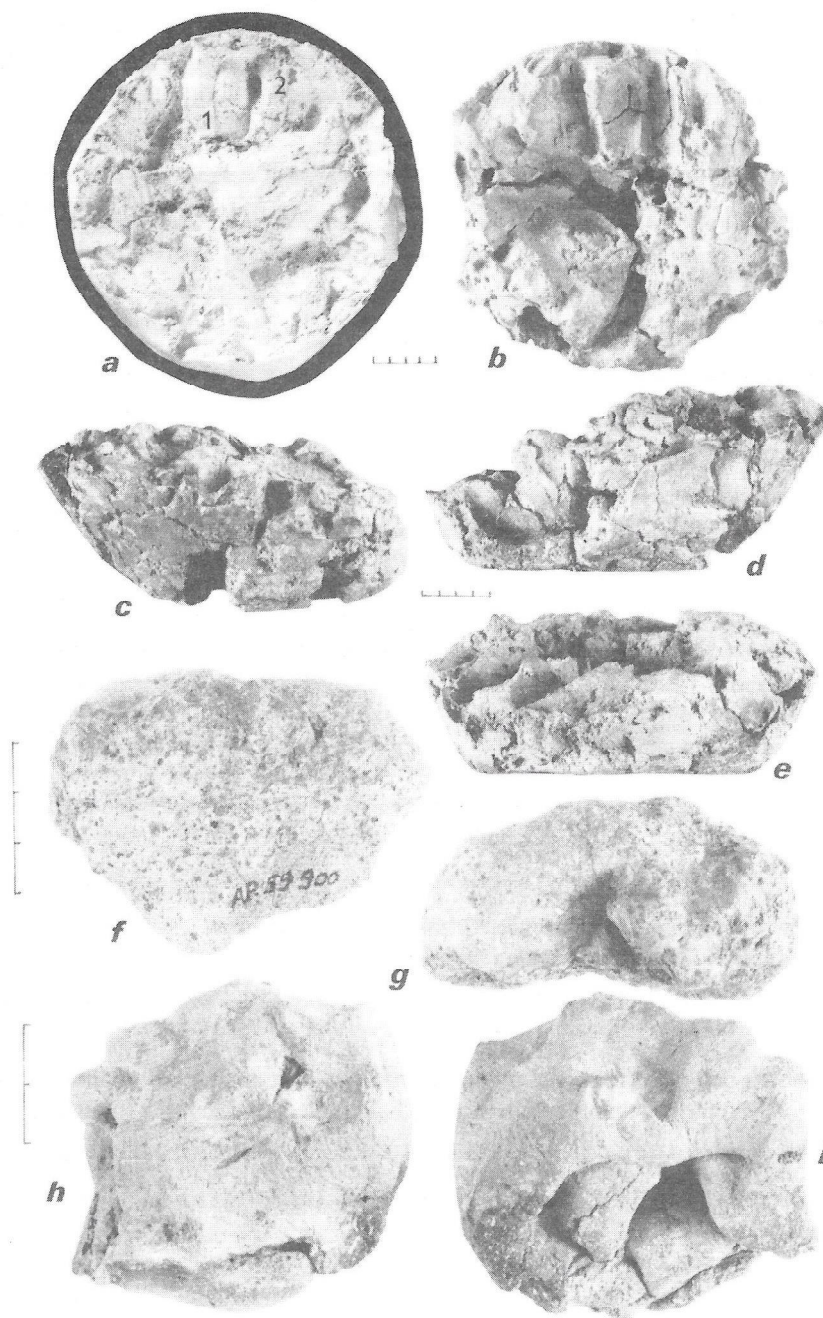
Odtlačky prstov eneolitickeho človeka sa nachádzajú na pravdepodobne náhodne vypálenej hrnčiarskej mase, ktorá v nevelkom množstve pochádza z veľkej zásobnice a verne kopíruje jej dno a povrch hliny tak, ako ho kedysi hrnčiar zanechal. V mase vidno pozostatok lastúry zrejme *Unio* sp., čo svedčí o blízkosti vodného toku pri zdroji hliny. Napriek tomu, že bol nález značne fragmentárny, Z. Farkašovi sa ho podarilo úspešne zrekonštruovať, takže do istej miery možno zistiť ľudské zásahy.

Ďalšie stopy po ľudskej činnosti predstavujú dve menšie, taktiež vypálené hrudy hliny, na ktorých vidno, ako ich kedysi človek v rukách prekladal a miesil, aby zmäkli, a zanechal na nich stopy volárnych interdigitálnych oblastí (medzi kĺbami prstov) rúk po zovretí hliny v dlaní. Prvá hruda s rozmermi 65 x 67 x 41 mm je na jednej strane, ktorá nesie stopy dlanc, okrovosvetlohnedá, a na druhej, ktorá bola v čase vypálenia odvrátená, šedočierna. Druhá, prevažne šedočierna hruda (58 x 75 x 38 mm) je hrubšia a zdá sa, že aj z hrubšieho materiálu.

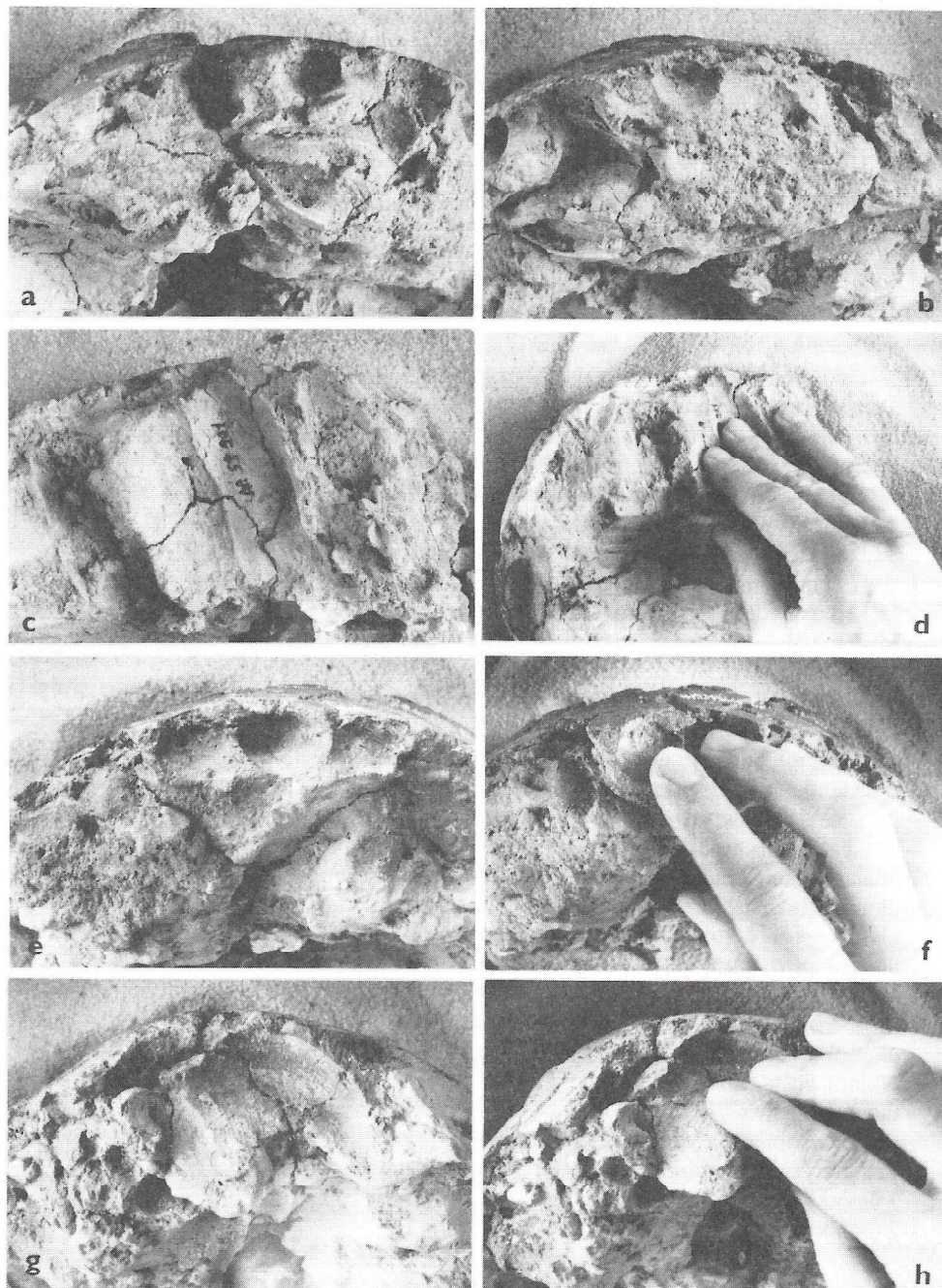
Masa hliny zo zásobnice má farbu od svetlookrovej cez ružovooranžovú až po čiernu najmä na vonkajšej strane odtlačku, ktorá bola prekrytá nádobou, a teda vypálená za zníženého prístupu kyslíka. Podľa vypáleného odtlačku z hliny mala zásobnica dno o priemere asi 130 mm. Z vrchnej strany má odtlačok s nepravidelným povrchom šikmý kruhovitý tvar o priemere asi 195 mm, pričom v čase, keď došlo pravdepodobne k nehode hrnčiarskej pece, výška hliny bola na jednej strane pozdĺž steny nádoby asi 94 mm a na druhej asi 28 mm. Na spomínanom povrchu kruhovitého tvaru zostali odtlačky prstov, a to najmä ich distálnych obrysov v dynamických momentoch ručného nabrania hliny. Napriek tomu, že sa jednotlivé nabrania prekrývajú, podarilo sa rozlíšiť najmenej osem „záberov“ rukou smerujúcich najmä špirálovite pozdĺž steny nádoby, pričom niektoré zanechali stopy po kĺzaní II., III. a niekedy aj IV. prstu oproti palcu. Iné stopy pozostávajú iba z priehlbín po apikálnych častiach prstov.

Na základe rozličnej šírky odtlačkov palcov, meraných približne 10 mm od distálneho konca, možno rozlíšiť najmenej dve osoby (25 mm, 19 mm), jednu robustnejšiu a druhú, naopak, skôr gracilnejšiu. Zdá sa, že sa tam nachádzajú aj tretie – detské odtlačky, ale nie je to celkom isté, pretože nanešťastie nie je možné porovnávané odtlačky odmerať a porovnať s ostatnými na rovnakých presnejšie definovaných miestach. Odlíšenie najmenej dvoch osôb potvrdil aj lukoprénový odliatok.

Podľa hĺbky zaborenia II., III. a IV. prstu do hliny, pričom sa predpokladá, že III. prst (prostredník) je najdlhší, možno usudzovať, že skúmané odtlačky patria najmä pravákom.

Obr. 1. Eneolit, bolerázska skupina, vypálená masa hlíny zo zásobnice s odtlačkami prstov: a) lukoprénový odliatok, viditeľné odtlačky najmenej dvoch jedincov (1, 2); b) pohľad zhora; c), d), e) rôzne pohľady z boku; f), g) hruda z vypálenej hlíny z hrubšieho materiálu, druhá hruda; h) pohľad na časť pôvodne otočenú k dlani; i) opačný pohľad, viditeľné zvyšky ťach z nádoby.

Obr. 2. Eneolit, boľerázska skupina, detaily jednotlivých odtlačkov v hline, pri niektorých pravdepodobná poloha prstov, 2a – úlomok lastúry *Unio* sp.

Na niektorých odtlačkoch vidno náznak papilárnych línií, ale nemožno bližšie zistiť dermatoglyfické útvary.

Môžeme konštatovať, že pravdepodobne od vzniku keramiky možno s väčším alebo menším šťastím nájsť na pozostatkoch hrnčiarskej hliny aj odtlačky prstov alebo rúk jej spracovávateľov. V roku 1951 našiel B. Klíma v mladopaleolitickom sídliskovom objekte č. 2 v Dolných Věstoniciach okrem úlomkov modelovaného alebo surového keramického materiálu 5 vypálených hrudiek hliny so stopami dermatoglyfických vzorov z dvoch dlaní a prstov (Vlček 1952). Najväčšia hrudka bola rozlačená do nepravidelnej malej placky, na ktorej obidvoch stranách sa našli zreteľné odtlačky papilárnych línií, na jednej strane vo veľkosti 22 x 20 mm. Zo sto mladopaleolitických kusov rôzne veľkých hrúd spráše z Pavlova sa Szilvássy (1983) podarilo analýzou minúcií (markant) predpokladaných dermatoglyfov nájsť na troch hrudách časti odtlačkov zrejme apikálnych koncov prstov. Z mladších období možno nájsť odtlačky prstov neporovnateľne častejšie, napríklad na rímskych teguliach.

Archeozoologické nálezy

- úlomok parohu, koncová časť vyhladená, na proximálnom konci otvor a v ňom z vnútornej strany ryhy; možno ide o rukoväť pôvodne so vsadeným kameným nástrojom, *Cervus elaphus*;
- P² z maxily dex., *Cervus elaphus*;
- časť mandibuly dex., prerezáva sa trvalá M₃, *Cervus elaphus*;
- ³M, z maxily sin., *Bos primigenius f. taurus*;
- ²M, z maxily sin., *Bos primigenius f. taurus* (asi z predošlého jedinca);
- ¹M, z maxily sin., *Bos primigenius f. taurus* (asi z predošlého jedinca);
- M², z maxily dex., *Bos primigenius f. taurus*;
- M¹, z maxily dex., *Bos primigenius f. taurus* (asi z predošlého jedinca);
- M¹, z maxily dex., *Bos primigenius f. taurus*;
- poškodená časť mandibuly sin., *Bos primigenius f. taurus* (vek cca 1,5 roka);
- úlomok angulus z mandibuly dex., *Bos primigenius f. taurus*;
- dist. úlomok humerus dex., *Bos primigenius f. taurus*;
- calcaneus dex., *Bos primigenius f. taurus*;
- prox. časť metacarpus dex., *Bos primigenius f. taurus*;
- dist. časť metacarpus, *Bos primigenius f. taurus*;
- phalanx 1 sin. a phalanx 2 sin, ten istý jedinec, *Bos primigenius f. taurus*;
- úlomok dist. časti metapódia, *Bos?*;
- úlomok prox. časti, radius?, *Bos?*;
- úlomok prox. časti, radius?, *Bos?*;
- M¹dex., *Ovis/Capra*;
- prox. časť, metatarsus dex., *Sus scrofa f. domestica*;
- úlomok z caput femoris, *Sus?*, rovná lomová plocha (stopy po odseknutí?);
- úlomok costa, *Equus przewalskii f. caballus*;
- úlomok z pelvis?, neident.;
- processus spinosus, vertebra?, neident.;
- časť diafýzy s ohlodanou epifýzou, radius?, neident.;
- 3 úlomky z dlhých kostí, neident.;
- 2 úlomky, neident.

Archeozoologické pozostatky v počte 28, pričom sa zohľadnilo, či niektoré pochádzajú z jedného individua, patria piatim druhom zvierat: *Bos primigenius f. taurus* (10 + 3?), *Cervus elaphus* (3), *Sus scrofa f. domestica* (1 + 1?), *Ovis/Capra* (1), *Equus przewalskii f. caballus* (1); 8 úlomkov nebolo identifikovaných.

Najviac presnejšie identifikovaných pozostatkov (12) pochádza z krania, 8 z končatín (3 z horných, 3 z dolných, 2 nerozlišiteľné), 1 úlomok pochádza z trupu. Zo 7 úlomkov dlhých kostí 4 pochádzali z proximálnych a 3 z distálnych koncov kostí.

Celkový charakter zvieracích pozostatkov je fragmentárny, sčasti mohlo ísť o potravinové zvyšky, ale úlomok parohu so znakmi rukoväte svedčí o poškodenom nástroji.

Čo sa týka druhov zvierat vyskytujúcich sa v eneolitických objektoch, jednoznačne prevláda hovädzí dobytok, ako napr. v Stránskej, okr. Rimavská Sobota, a Bielovciach, okr. Levice (v oboch z neskorej fázy badenskej kultúry) (Ambros 1986), alebo na sídlisku boľerázskej Baden 1B kultúry v Bratislave na Ventúrskej ulici č. 10 (Ambros 1979). Na druhej strane nevyskytol sa medzi málopočetnými zvieracími nálezmi zo sila (kultúra Bajč-Retz) z Trnavy-Horného poľa (Šefčáková 1996). Ošípaná a ovca/koza nasledujú spravidla za hovädzím dobytkom zreteľne v nižších frekvenciách, pričom poradie môže byť zamenené. Pomerne značný podiel tvorí lovná zver a z nej najmä jeleň, ako vidno aj z našich zistení. Z potravinových zvyškov zo vstupnej chodby Ardovskej jaskyne, okr. Rožňava (datovanie nejednoznačné: neolit – stredná bronzová doba) tvorí až 14,5 % materiálu (Thurzo – Beneš 1976), zo Stránskej 6 % (Ambros 1986). Nálezy koňa sú zriedkavé. Vo vyhodnotení viacpočetných eneolitických zvieracích osteologických nálezov z jevišovického sídelného horizontu z hradiška pri Vysočanoch na Morave tvorí hovädzí dobytok 68,9 %, ošípaná 15,7 %, ovca/koza 7,3 %, kôň 5,7 % a jeleň až 30,8 % (Podborský a kol. 1993). Samozrejme, niektoré frekvencie súvisia so špecifikom prírodných podmienok lokality. V Holubiciach, okr. Vyškov, Morava (kultúra zvoncových pohárov) na 1 056 určených úlomkoch sa počtom 744 podieľa hovädzí dobytok, 145 ošípaná a 126 ovca/koza. Jeleň je zastúpený zanedbateľne (2) a kôň vôbec nie (Peške 1985).

LITERATÚRA

- AMBROS, C. 1979: Archeozoologický posudok z Jiráskovej 10. 1 s. Nepochikované, uvedené s dovolením autora.
- AMBROS, C. 1986: Archeozoologický materiál z niektorých lokalít preskúmaných v roku 1985. AVANS v r. 1985, s. 25–39.
- SZILVÁSSY, J. 1983: Hautleistenbefunde aus der jungpaläolithischen Station Pavlov (Südmähren, ČSSR). Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien (MAGW), Band 113, s. 61–64.
- ŠEFCÁKOVÁ, A. 1996: Eneolitické (Bajč-Retz) zvieracie osteologické pozostatky z Trnavy-Horného poľa. Zborník SNM, Archeológia 6, s. 41–42.
- PEŠKE, L. 1985: Osteologické nálezy kultúry zvoncových pohárů z Holubic a poznámky k záprahu skotu v eneolitu. AR, XXXVII/4, s. 428–440.
- PODBORSKÝ, V. A KOI. 1993: Pravěké dějiny Moravy. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, s. 191–200.
- THURZO, M. – BENEŠ, J. 1976: Ardovská jaskyňa – Antropologické a paleontologické zhodnotenie nálezov zo Vstupnej chodby. Acta rer. natur. Mus. nat. Slov., Bratislava, XXII, s. 127–165.
- VLČEK, E. 1952: Otisky prstů diluviálního člověka z Dolních Věstonic. AR, 4, s. 529–530.